

AMERIKA PSIXOLOGIYA MAKTABI NAMOYONDALARINING ZAMONAVIY TADQIQOTLARINING OZIGA XOS JIHATLARI

Axrorov Paxlavon Qahramonovich

Buxoro Davlat Universiteti magistranti

Ilmiy rahbar: D.M.Nuraliyeva

Psixologiya fanlari boyicha PhD

<https://doi.org/10.5281/zenodo.6298985>

Annotatsiya: Psixologiya fanining rivojlanish bosqichi davomida ko'plab olimlarning qarashlari mavjud. Boshqa fanlar kabi psixologiya fanining tarixiy rivojlanishida Sharq va Garb ideologik qaramaqarashiliklari mavjud. Maqolada Amerika psixologiya maktabi vakillarining tadqiqotlari va o'ziga xos falsafiy-psixologik qarashlari haqida tahliliy fikrlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: psixologiya, Sharq, G'arb, AQSH, psixodagnostika, psixodinamik, ingliz psixologlari, Amerika psixologiya maktabi.

KIRISH

Har bir fan o'zining tarixiga egadir. O'rgatilayotgan har bir nazariy qarashlarni o'ziga xos bo'lgan tarixini o'rganish zarur. Fanning tarixini bilish hozirda oldinga qo'yilgan maqsadini to'la yechishga imkon beradi va katta ahamiyatni kasb etadi. Faylasuf Arastu "eksperimental va nazariy psixologiyani talqin qilish uchun, shunday qiyoslash o'tkazish zarurki, bu yerda hozirgi kun muammolarini ko'raylik va tarix bilan muloqatga kirishaylik" deb takidlaydi. Tarixga nazar solib yangilik yaratish psixologiya fanini yangi qirralarini ochib beradi. Psixik xususiyatlar va jarayonlar to'g'risida barcha ilmiy qarashlarni o'rganishda empirik ma'lumotlarni shartli ravishda yo'nalishlarga ajratish lozim.¹

Psixologiya tarixi shaxsning o'ziga xos bo'lgan psixik xususiyatlari, g'oyalari, dunyoqarashi, rivojlanishi va takomillashish qonuniyatlarining psixik mexanizmlarini o'rganadi. ma'naviy va ilmiy ahamiyatga ega bo'lib buyuk allomalar, faylasuflar, olimlar va shaxslarning hayoti, qarashlari, ilmiy yo'nalishlarni, g'oyalari o'rganiladi².

ADABIYOTLAR SHARHI

Ushbu mavzu yuzasidan ish olib broganlar qatorida quyidagilarbi alohida takidlash lozim: Z.Freyd, German Rorshax, R.Kettell, G.S.Friman, K.YUng, L.Frank va boshqalarning Shaxsni o'rganish borasidagi ilmiy izlanishlari, o'zbek psixologlaridan M.G.Davletshin, 7 E.G'.G'oziev, Sh.Baratov, N.S.Safaev, Z.T.Nishonovalarning muammo doirasida olib borgan tadqiqotlarini umumiy psixologiya maktabi anmoyandalari masalasiga qiyosiy jihatdan manba sifatida qo'llash mumkin.

XVIII- asrning ikkinchi yarimida ingliz psixologlari Yum va Gartli har xil psixik xadisalar va elementlar ideya- tassavurlarning yaxlit bulib birlashishini asosiy qonuni sifatida assotsiatsiyalar haqidagi ta'limotni ilgari surdilar. Assotsiatsiyalar haqidagi bunday ta'limot bir vaqtda ham idealistik, ham materialistik yo'nalishda paydo bo'lli. Idealistik yo'nalishning

¹ Romanova E. S. Psixodagnostika - "Butrus" 2015 yil

² Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В.Д.Балин, В.К.Гайда, В.К.Герbachевский и др. под общей ред. А.А.Крылова, С.А.Маничева. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с

vakili David Yum (1711-1766) edi. Uning ta'limotiga ko'ra, ongning barcha murakkab xodisa va maxsullari va o'zining "men" ekanligini (o'z-o'zini), o'zaro tashki boqlanishlar - assatsiyalar bilan boqlangan tasavvur birikmalar»

Materialistik oqimning vakillari David Gartli (1705-1757y) va uning uogirdi Djozef Pristli (1733-1804y) edilar. Ular assotsiativ tasavvurlarni miyada fizialogik boqlanishlarga tenglashtirib qo'ydilar. Gartli psixologiya ruhning fizikasi deb qaradi. Pristli barcha psixik protsesslar miyaning tebranishlari, deb jar soldi. U psixik va inkor qildi va psixologiyaga fiziologiyaning bir kismi deb kiradi. Assossiyalar va ularning inson psixik faoliyati tarkibidagi muxim roli haqidagigi ta'limot XIX asrda juda keng tarhaldi. Empirik psixologiya ichida "assotsiativ psixologiya" deb atalgan aloqida oqim paydo bo'ldi. Bu oqim XIX asrning uch choragi maboynida xukumron mavkeyini egallab qoldi. XIX asrda assatsiativ psixologiyaning tarafdorligi Angliyada Djems Mil (1773- 1836y) , Djoye Stiyuart mil (1806-1873y), Aleksandr Ben (1850-1909), ham kiritish mumkin .

TADQIQOT METODOLOGIYASI VA EMPIRIK TAHLIL

Takidlash joizki psixologiya fani taraqqiyotida nemis psixologiya maktabi muxim o'rinlardan birini egalladi. XX-asrning boshlarida Germoriyada Vyursburg psixologiya maktabi deb nomlangan yangi yo'nalishga ega bo'lgan psixik oqim vjudga keldi. Mazkur yo'nalishning yirik vakillari sifatida O. Kyul'pe, K. Byuler, O. Messer, Ax. Nartis va boshhalarni sanab o'tish mumkin³. Ushbu ilmiy maktab namoyondalari o'zlarining ekperimental tadqiqotlari bilan tafakkur muammosining rivojiga ma'lum darajada hissa qo'sha oldilar.

XIX asrning oxirida bir qancha amerika psixolog va fizialoglari, jumladan , E.Torndayk (1874-1949y), Dj.Uotson (1878-1958y) va boshxalar empirik psixologiyani tanqid qilib chiqdilar. Ular, avvalo, bu psixologiya faydalanib kelayotgan o'z-o'zini kuzatish metodi haqiqiy ilmiy bilimlar bera lomaydi, chunki uning xulosalari subyektiv harakterga egadir⁴.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlil va manbalar xulosasidan shuni aytish mumkinki, AQSH psixologiya maktabi namoyondalarining tadqiqotlarida asosiy aspektal: haqiqiy ilmiy bilimlar obyektiv va aniq bo'lishi va psixologiya falsafa faniga emas balki hozirgi zamon tabiatshunosligiga tayanmoqi va bashqa tabiiy fanlari singari tashqi tajriba dalillari asosida kurilmoqi kerak.

Psixik hayotni obyektiv meiod bilan o'rganishda ongning subyektiv xodisalari inson shaxsining ichki psixik kechinmalari inobatga olinmaydi. Obyektiv metodlar bilan organizmning harakatlari uning mimika va ishoralari nutq va boshhalarnigina o'rganish mumkin.

Uotson o'zining psixologiya sohasidagi asosiy asarini "psixologiya xulq haqidagigi fan" deb nomladi. "Bixevior degan so'z inglizcha -xulq degan so'z" Amerika psixologiyasidagi bu yo'nalish shuning uchun ham "Bixevioirizm" (Xulq sixologiyasi) deb atadi. Odatda biz, organizmning harakatlari -mimika, imo-ishoralar, nutq ichki va ruhiy kechiriklarning faqatgina tashqi zoxira deb bilamiz. Traditsionraditsionalistik va empirik psixologiya ham bizning harakatlarimizni kupchiligini ichki psixik kechiriklarining faqat tashqi ifodasidir deb ta'kidlagan. Lekin bixevioristlar inson xulkini bunday tushuntirishni ilmiy emas deb rad qildilar. Ularning davosiga ko'ra, fizik qonuniyatlariga bo'y sunmaydigan fiziologik

³ Волков Б.С. Возрастная психология. В 2-х ч. Учеб. пособие для ВУЗов, спец. ОПД.Ф.01-Психология/ Под ред. Б.С. Волкова. – М.: ВЛАДОС, 2005. Ч.2. – 343 с

⁴ Большой толковый психологический словарь/ Пер. с англ. – М.: Ребер Артур, АСТ, Вече, 2003. Т. 1 (А-О). – 592 с

xususiyatlar inson xulqiga ta'sir qiladigan va uni boshqaradigan aloqida psixik faoliyati yoki ong faoliyatini buzilishi mumkin emas.

Psixik va ong haqidagi Uotson: "Agar bixeviorizm fanda" qandaydir ko'zga ko'rinarli o'rin olishni xoxlasa (lohal aniq obyektiv metod sifatida bo'lsa ham), u "ong" tushunchasini mutlak rad qilmoqi kerak... Ong va uning takidiy elementlari-bo'larning barchasi quruq gapdan iborat deb atagan. Shuning bilan bixevioristlar psixologiyasining oddiy terminalogiyasini ham ulotqirib tashlaydilar. Ushbu Uotsonning o'zi yana shunday dedi: "Sexgi, idrok, diqqat, iroda, xayol..." kabi tushunchalardan, biror uimsa to'liq tushungan foydalana olishini men mutlaqo bilmayman va unga ishonmayman ham. Bixeviorizmning asoschisi Torndayk kuzatish metodi va maxsus eksperimentlar o'tkazish bilan hayvonlarda (asosan, kalamushlarda) malaka xosil qilish protsessini o'rgangan. Torndayk hayvonlar psixikasi o'rganishdagi xuddi shu obyektiv metodlarni inson psixik hayotini urganishga ham kuchirish (tadbiq qilish) mumkin deb hisoblanadi. Inson xulqi reaksiyalar yiqindisi sifatida bitta emas, balki butun bir qo'zqovchilar sistemasi bilan vujudga keltiradi.

XULOSA VA MUHOKAMALAR

AQSH psixologiya maktabi namoyondalarining obyektiv qarashlari va shaxs analizi, psixodiagnostika yo'nalishida olib brogan amaliy tadqiqotlari tahsinga sazovordir. Bu yo'nalishning asosiy vakillari X.Erenfel's, V Keller, va boshqalardir. Bu psixologlar barcha murakkab psixik protsesslar elementlar xodisalaridan sezgilardan tarkib topadi deb hisoblangan assotsiativ psixologiyaning vakillari bu ta'limotga qaramaharshi o'laroq, har bir psixik xodisa yaxlit obrazdir, yaxlit struktura- geshtal'tdir degan nazariyani ilgari surdilar.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Romanova E. S. Psixodiagnostika - "Butrus" 2015 yil
2. Большой толковый психологический словарь/ Пер. с англ. – М.: Ребер Артур, АСТ, Вече, 2003. Т. 1 (А-О). – 592 с
3. Волков Б.С. Возрастная психология. В 2-х ч. Учеб. пособие для ВУЗов, спец. ОПД.Ф.01- Психология/ Под ред. Б.С. Волкова. – М.: ВЛАДОС, 2005. Ч.2. – 343 с
4. Hayot tarzi indeksining psixologik diagnostikasi (shifokor va psixologlar uchun qo'llanma). Vasserman tahriri ostida - SPb., PNI, 1999.
5. Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / В.Д.Балин, В.К.Гайда, В.К.Гербачевский и др. под общей ред. А.А.Крылова, С.А.Маничева. – 2-е изд., доп. и перераб. – СПб.: Питер, 2005. – 560 с
6. Axborot asrida ta'lim-tarbiya /-T.: Akademnashr, 2020.-Б.108
7. . <http://www.psixologiya.uz>
8. <http://textshare.tsx.org>
9. <http://www.mgimo.ru/filesserver/> <http://www.ssu.runnet.ru/...>
10. http://www.philol.msu.ru/~rlc2001/ru/sch_14.htm
11. <http://www.voppsy.ru>